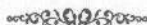

หนังสือหลักราชการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสครบรอบ ๕๐ ปี
ของการสถาปนา “คณะครุศาสตร์” ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐

ศูนย์บรรณสารสนเทศทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระผู้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัย

คำปรารภ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของไทย
มีกำเนิดขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช และพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า อาศัยรากฐานที่ได้ทรง
วางแนวทางไว้แล้วด้วยดี กอปรทั้งพระมหากรุณาธิคุณนานัปการ มหาวิทยาลัย
ได้มีความยั่งยืน วัฒนามาตราប់กระทั่งปัจจุบัน

เนื่องในปีพุทธศักราช ๒๕๕๐ เป็นปีครบรอบ ๙๐ ปี ของการสถาปนา
“จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” และครบรอบ ๕๐ ปี ของการสถาปนา “คณะ
ครุศาสตร์” ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย จึงจัดพิมพ์บทพระราชนิพนธ์ เรื่อง “หลักราชการ” ที่พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้ทรงสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ทรงพระราชนิพนธ์พระราชทานแจกข้าราชการในการพระราชพิธีตรุษสงกรานต์
เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๗ เพื่อเผยแพร่ให้ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป
น้อมนำเป็นแนวทางปฏิบัติ อันจะยังประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติ

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอขอบคุณมูลนิธิพระบรม
ราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์
ที่อนุญาตให้จัดพิมพ์ ทั้งนี้โดยอาศัยต้นฉบับหนังสือฉบับที่ทรงพระราชนิพนธ์
และพิมพ์พระราชทานแจกข้าราชการในการพระราชพิธีตรุษสงกรานต์ เมื่อ
ปีพุทธศักราช ๒๔๕๗ ซึ่งเก็บรักษาอยู่ในห้องสมุดกรมพระจันทบุรีนฤนาถ
สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้นแบบ และขอขอบคุณ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กอบกุล พุกกะวัน ที่สนับสนุนค่าจัดพิมพ์

รองศาสตราจารย์ ดร. พุทธิ ศิริบรรณพิทักษ์

คณบดีคณะครุศาสตร์

๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๐

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระบรมราชูปถัมภ์

ทอริราวุธานุสรณ์ ถนนสามเสน กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

โทรศัพท์ ๒๔๒๓๔๐๙, ๒๔๐๔๖๕๔

FAX : ๒๔๒-๒๒๖๔

ที่ ๓๕ / ๒๕๕๐

๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๐

เรื่อง อนุญาตให้พิมพ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.พฤตย์ ศิริบรรณพิทักษ์ คณบดีคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อ้างถึง หนังสือที่ ศธ ๐๕๑๒.๖/๒๖๔๕ ลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๐

ความคณหนังสือที่อ้างถึง ท่านได้ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ “หลักราชการ” ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเฉลิมฉลองในวาระครบรอบ ๕๐ ปี แห่งการก่อตั้งคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อนำไปเผยแพร่ต่อไป ความคณทราบแล้วนั้น

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์
ยินดีอนุญาตให้พิมพ์พระราชนิพนธ์ดังกล่าวได้ตามที่ขออนุญาตมา

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(ท่านผู้หญิงนฤตริ วีระไวทยะ)

รองประธานกรรมการ ปฏิบัติงานแทนประธานกรรมการ
มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระบรมราชูปถัมภ์

หนังสือหลักราชการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรง พระราช นิพนธ์

และ พิมพ์พระ ราชทาน แจกข้าราชการ

ในการพระราชพิธีตระกูลเสกขานต์

พระพุทธศักราช ๒๔๕๗

โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย

หนังสือ หัตถ์กราขการ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์ แลพิมพ์พระราชทานแจก
ข้าราชการ ในการพระราชพิธีตระกูลระสงกรานต์
พระพุทธศักราช ๒๔๕๗*

ในสมัยปัจจุบันนี้ ใคร ๆ ก็ยอมทราบอยู่แล้วว่า การศึกษาจำเริญขึ้น
มากกว่าในเวลาก่อน ๆ นี้เป้นอันมาก และมีคำหรับตำราสำหรับสอนศิลปะ
แลวิทยาแทบทุกอย่าง เหตุฉนี้จึงทำให้คนบางจำพวกหลงไปว่า “รู้อะไรก็
ไม่สู้รู้วิชา” และด้วยความหลงฉนี้จึงเลยทำให้หลงเลยนึกต่อไปว่า ไม่ว่าจะ
ทำการในหน้าที่ใด ๆ ข้อสำคัญมีอยู่อย่างเดียวแต่เพียงจะพยายามให้ได้คะแนน
มาก ๆ ทุกคราวที่สอบไล่ในโรงเรียน และให้ได้ประกาศนียบัตรหลาย ๆ ใบ
แล้วพอออกจากโรงเรียนก็เป้นอันจะไม่ต้องพยายามทำอะไรอีกต่อไป ทั้งลาภ
ทั้งยศ ทั้งทรัพย์สิน จำจะต้องหล้งมาโหลมาทีเดียว

บุคคลจำพวกที่คิดเห็นฉว่าวิชาเป้นแก้วสรรพัตน์กเช่นนี้ เมื่อเข้าทำการ
แล้วถ้าม่ันไม่ได้รับตำแหน่งอันสูงเพียงพอแก่ที่ตนติราคาของตนไว้ และลาภ
ยศ ทรัพย์สินหล้งโหลมาไม่ทันใจ ก็บังเกิดความหลากใจ แล้วก็บังเกิดความไม่
พอใจ เมื่อไม่พอใจแล้วก็บังเกิดความอหยา เมื่อเกิดความอหยาขึ้นแล้วก็หมด
ความสุข

* ตัวสะกดการันต์ในการพิมพ์ครั้งนี้รักษาตามต้นฉบับที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

แท้จริงบุคคลจำพวกนี้ตึมนึก หรือไม่เคยนึกทีเดียวว่า มีสุภามิตโบริณ ท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า “วิชาที่ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” คำที่ท่านกล่าวไว้เช่นนี้ ควรที่จะหวนคำนึงดูบ้างว่า ท่านมุ่งความว่าอะไร? ท่านยอมมุ่งความว่า วิชา นั้นเปรียบเหมือนเครื่องแต่งตัว ซึ่งใครมีทุนแล้วก็อาจจะหาแต่งได้เท่ากัน แต่ ถึงแม้ว่าจะมุ่งทางหงส์คหน้าไศยฆาตอง ถ้าแม้ว่ารำไม่งามเขาก็ไม่เลือกเขา เป็นตัวอึเหณาเปนแน่ละ ถ้าคนเราต้องการแต่วิชาอย่างเดียวเปนเครื่องนำไปสู่ ความเป็นใหญ่ ป่านนี้พวกครูบาอาจารย์ทุกคนคงต้องเป็นคนใหญ่คนโตไป ด้วยกันหมดแล้ว แต่แท้จริงศิษย์ที่ติดว่าครูมีถมไป ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้วไม่จริงที่ จะเปนไปได้ เพราะครูเป็นผู้สอนวิชาให้แก่ศิษย์ เหตุใดศิษย์จึงจะวิ่งไปติดว่าครู เฒ่า ถ้าลองไตร่ตรองดูข้อนี้ให้ถี่หน่อยจะเห็นได้ว่า ไม่ใช่เพราะวิชาอย่างเดียว เสียแล้ว ต้องมีคุณสมบัติอื่นประกอบด้วยอีก คุณวิเศษเหล่านี้ จะขอพรรณนา แต่พอเปนสังเขป ดังต่อไปนี้

๑. ความสามารถ

คำว่าสามารถนั้น มีบางคนก็เข้าใจกว้าง ๆ บางคนก็เข้าใจแคบ ๆ อย่างที่แคบคือใครทำการได้ดีเต็มตามวิชาที่ได้เรียนรู้อย่างแล้ว ก็เรียกว่าเป็นคน ที่มีความสามารถเสียแล้ว แต่แท้จริงควรจะใช้คำว่าชำนาญจะเหมาะสมกว่า เปรียบเหมือนช่างไม้ ช่างเหล็ก หรือช่างอะไร ๆ ที่ทำงานดี ๆ ก็หากกล่าวไม่ ว่าเขาสามารถ มักกล่าวแต่ว่าฝีมือดี และผู้ที่ชำนาญซบรดเก่ง ๆ ก็หากกล่าวไม่ ว่า เขาสามารถ กล่าวแต่ว่าเขาชำนาญ แต่ที่ผู้ที่ได้รอบรู้วิทยาการอย่างใด อย่าง ๑ แล้ว และใช้ความรู้นั้นโดยอาการอันชำนาญ มักกล่าวกันว่าเขาสามารถ ซึ่งเปนการส่งเสริมเกินกว่าที่ควรไปโดยแท้ อันที่จริงผู้ที่ได้เรียนการช่างไม้นั้น ทำการในหน้าที่ของเขาได้ดีทุกสถานแล้ว ไม่เลวไปกว่าผู้ที่ได้เรียนกฎหมายจน

ว่าความได้นั้นเลย เป็นแต่ชำนาญการคนละอย่างเท่านั้น แต่ถ้าจะแปลคำ
 สามารถให้กว้างออกไป ต้องแปลว่าสิ่งซึ่งกระทำให้ความเป็นใหญ่มีมาแต่ผู้ที่มี
 อยู่ และจะแปลให้ดีกว่านี้ก็ยาก เพราะความสามารถเป็นสิ่งซึ่งมีได้อยู่ในคำสำหรับ
 คำารอื่นใด และจะสอนให้แก้กันก็หาได้ไม่ ย่อมจะเป็นสิ่งซึ่งบังเกิดขึ้นในตัว
 บุคคลเอง หาใช่เพาะขึ้นโดยหาคะแนนมาก ๆ ในเวลาสอบไล่ในโรงเรียน หรือ
 โดยได้ประกาศนียบัตรหลาย ๆ ใบก็หามิได้ การแปลคำว่าสามารถแค่นี้
 แลละ ทำให้เป็นเครื่องบำรุงความโหม้นิสแห่งบุคคลบางจำพวกเป็นอันมาก
 คำว่าสามารถควรจะแปลเสียให้กว้างที่เดียวว่า “อาจจะทำการงานให้เป็นผล
 สำเร็จได้ดียิ่งกว่าผู้ที่มีโอกาสเท่า ๆ กัน” เช่น ต่างว่าคน ๒ คน ได้เรียนหนังสือ
 โรงเรียนเดียวกัน สอบไล่ได้ปาน ๆ กัน ได้ไปยุโรปด้วยกัน เรียนเท่า ๆ กันอีก
 และกลับพร้อมกัน เข้ารับราชการพร้อมกันในหน้าที่คล้าย ๆ กัน แต่ครั้นเมื่อ
 ทำงานแล้ว คน ๑ รู้จักใช้วิชาของตนให้เหมาะแก่กาละเทศะและสมเหตุสมผล
 อีกคน ๑ ต้องคอยให้นายชี้หนทางให้ทำก่อนจึงทำ เช่นนี้นับว่าคนที่ ๑ เป็นผู้
 มีความสามารถมากกว่าคนที่ ๒

ความสามารถนั้นแหละเป็นสิ่งซึ่งต้องการสำหรับคนที่จะใช้เป็นผู้บังคับ
 บัญชาคน ไม่ว่าในหน้าที่ฝ่ายทหารหรือพลเรือน และเมื่อผู้ใหญ่ว่าจะเลือกหา
 ผู้บังคับบัญชาคน เขาย่อมจะพึงเล็งดูความสามารถมากกว่าดูภูมิวิชา (ถ้า
 เขาคิดถูก) แต่ผู้ใหญ่ที่หลงไปพึงเล็งแต่ภูมิวิชาเท่านั้นก็มี ซึ่งในไม่ช้าก็ต้อง
 รู้สึกว่าคิดผิด เพราะผู้ที่มีวิชาแต่ไม่รู้จักใช้วิชานั้นให้เป็นประโยชน์จริง ๆ
 ได้แล้ว ก็ไม่มีอะไรกับวามรซึ่งถือแก้วไว้ในมือแต่จะรู้ราคาแห่งแก้วนั้นก็หา
 มิได้

ดังนั้นก็เป็นอย่างรูปความได้แล้วว่า ความสามารถเป็นลักษณะอัน ๑ แห่ง
 ผู้บังคับบัญชาคน

๒๐. ความเพียร

ความเพียรเป็นคุณพิเศษ ซึ่งนักปราชญ์โบราณท่านสรรเสริญกันนัก จึงมีพุทธภาษิตปรากฏอยู่ว่า “ความเพียรเป็นเครื่องพาตนข้ามพ้นความทุกข์” แต่ผู้มีวิชาสมัยใหม่นี้ก็ไม่รู้สึกคุณพิเศษแห่งความเพียรอีกเหมือนกัน เพราะเหตุที่มีความเชื่อมั่นเสียแล้วว่าวิชาอาจจะพาตนไปถึงไหน ๆ ก็ได้ จึงไม่รู้สึกความจำเป็นที่จะต้องใช้ความเพียร โดยมากก็มักจะกล่าวว่า “ความเพียรเราได้ใช้แล้ว เราจึงได้มีวิชาความรู้ได้ถึงปานนี้ ถ้าเราไม่ได้มีความเพียรมาแล้ว เรามียังคงเป็นคนโง่อยู่อย่างเดิมๆ?” คำที่กล่าวเช่นนี้ เมื่อฟังดูเผิน ๆ และไม่ได้ตรองดูให้ถี่ บางทีก็หลงเห็นตามไปด้วย แต่แท้จริงที่กล่าวเช่นนั้นหาถูกไม่ การที่เรียนรูวิชานั้นเพราะอุตสาหพยายามโดยเฉาะชั่วแค้น ๑ ต่างหาก คือลู่กีดพันท่นลำบากเอาพัก ๑ พอให้สอบไล่ได้คะแนนสูง ๆ เพื่อหวังจะได้หาความสุขในทางเกียจคร้านเท่านั้น ซึ่งจะเรียกว่าเพียรจริงไม่ได้ การวิ่งทางไกลเพียง ๑๐๐ เมตรกับการวิ่งทางไกลตั้งกิโลเมตรขึ้นไป นักเลงกีฬาเขาถือว่าผิดกันอย่างไร ความอุตสาหเรียนจนเพียงพอได้สอบไล่ได้กับการเพียรต่อไป -แม้เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วก็ผิดกันฉนั้น.

คำว่าเพียรแปลว่า “กล้าหาญไม่ย่อท้อต่อความยากและบากบั่นเพื่อจะข้ามความขัดข้องให้จงได้ โดยใช้ความอุตสาหวิริยภาพมิได้ลดหย่อน”

เมื่อแปลคำว่าเพียรเช่นนี้แล้ว ก็จะแลเห็นได้เสียแล้วว่า การเพียรไม่ได้เกี่ยวแก่การมีวิชามากหรือน้อย และคนที่ไม่มีวิชาเลยก็อาจที่จะเป็นคนเพียรได้ และถ้าเป็นคนเพียรแล้ว บางทีก็อาจที่จะได้เปรียบผู้ที่มีวิชาแต่ขาดความเพียรนั้นได้เป็นแน่แท้

ความจริงมีอยู่เช่นนี้ แต่ผู้ที่ติราคาคณะว่าเป็นคนมีวิชามักจะลืมคำนึงถึงข้อนี้ จึงไม่เข้าใจว่าเหตุใดผู้ที่มิวิชาน้อยกว่าตนจึงกลับได้ตีมากกว่า และลืมนึกไปว่าวิชานั้นจะเป็นสมบัติโดยจำเพาะบุคคลผู้ ๑ ผู้ใดหรือหมู่ ๑ หมู่ใด

เท่านั้นก็หาไม่ได้ วิชาความรู้ย่อมเปนของกลางสำหรับโลก เปนทรัพย์สินอันไม่มี
เวลาสิ้นสุด และไม่มีผู้ใดในโลกนี้จะกล่าวได้เลยว่าเรียนวิชาจบหมดแล้ว ผู้ที่
เปนนักปราชญ์แท้จริง ไม่ว่าจะเปนชนชาติใดภาษาใด ย่อมจะรู้สึกอยู่ว่าคนเรา
ยิ่งเรียนรู้มากขึ้นก็ยิ่งจะแลเห็นแจ่มแจ้งขึ้นทุกทีว่าความรู้ของตนเองนั้นมีน้อย
ปานใด แต่ตรงกันข้ามผู้ที่โฆษณาภูมิความรู้ของตนอยู่เสมอ โดยเข้าใจว่าตน
เป็นผู้มีความรู้สูงนั้นแหละ เปนคนโง่โดยแท้ จึงไม่เข้าใจความจริงอย่างเช่นที่
นักปราชญ์เขาเข้าใจกัน และหาไครจะความเข้าใจผิดอันนั้นเองจึงมิได้ชวนชวน
สืบไป และด้วยเหตุนี้เองผู้ที่เขามีได้อวดรู้ เปนแต่ตั้งความเพียรให้สม่ำเสมอไป
จึงมักเดินตันและแข่งขันหน้าผู้มิวิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

อนึ่งผู้ที่แสดงตนเปนเพียรแล้ว ก็เหมือนแสดงให้ปรากฏว่า ถ้ามิได้รับ
มอบให้กระทำการในหน้าที่ใด ก็คงจะใช้อุตสาหกรรมวิญญานโดยสม่ำเสมอ เพื่อทำ
กิจการนั้น ๆ ให้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จด้วยดีจึงได้ ดังนั้นเมื่อผู้ใหญ่จะเลือกหา
คนใช้ในตำแหน่งผู้บังคับบัญชาคน จึงพึงเสาะหาคนเพียรมากกว่าคนที่มิแต่
วิชาแต่เกียจคร้านหาความบากบั่นอดทนมิได้

๓. ความไหวพริบ

ความไหวพริบเปนลักษณะอีกอย่าง ๑ ซึ่งต้องการสำหรับบุคคลที่จะใช้ใน
หน้าที่บังคับบัญชา

ความไหวพริบเปนสิ่งซึ่งบังเกิดมีขึ้นในนิสัยแห่งบุคคลเอง จะหาตำหรับ
ตำราใดสำหรับเรียนรู้ก็หาไม่ได้ และยากที่จะสอนกันได้ จะได้ก็แต่เพียงแนะนำ
หนทางให้ฝึกฝนตนเองขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าไม่มีพื้นเดิมอยู่แล้ว ถึงจะแนะนำก็หา
เปนผลดีจริงไม่

ความไหวพริบแปลว่า “รู้จักสังเกตเห็นโดยไม่ต้องมีใครเตือน ว่าเมื่อมี
เหตุเช่นนั้น ๆ จะต้องปฏิบัติการอย่างนั้น ๆ เพื่อให้บังเกิดผลดีที่สุดแก่กิจการ
ทั่วไป และรีบทำการอันเห็นควรนั้นโดยฉับพลันทันที”

ความไหวพริบนั้น จะเป็นเพราะมีวิชามากน้อยก็หาไม่ได้ เหตุนี้ผู้ที่มิ
 วิชามากแต่บกพร่องในความไหวพริบแล้ว บางทีก็ู้คนที่วิชาน้อยกว่าแต่มี
 ความไหวพริบมากกว่าหาได้ไม่ คือถ้ามีเหตุซึ่งจำเอนจะต้องทำการโดยทันที
 ทันควัน จะมีเวลามัวคั่งตำหรับตำราอะไรที่ไหน ต้องรีบปฏิบัติการไปให้ทัน
 ท่วงทีจึงจะไม่เสียการ

ผู้ที่จะใช้เป็นผู้บังคับบัญชาคน เหมือนเป็นผู้ต้องคิดแทนคนมาก ๆ คือจะ
 เอาตัวรอดแต่โดยลำพังหาได้ไม่ ต้องพาคนในบังคับบัญชาของตนรอดพ้นไปได้
 ด้วย และอาจจะต้องใช้ความคิดเช่นนี้ โดยปัจจุบันทันด่วนด้วยบ่อย ๆ เหตุนี้
 ในการเลือกผู้บังคับบัญชาคนจึงต้องเฟื่องเล็งดูความไหวพริบของบุคคลนั้น
 ด้วย

๔. ความรู้เท่าถึงการ

คำว่า “รู้เท่าไม่ถึงการ” เขามักใช้เป็นคำติดเพี้ยนกันว่าเป็นความบกพร่อง
 เพราะฉะนั้นควรจะพิจารณาดูว่า ความรู้เท่าถึงการนั้นแปลว่าอะไร?

แปลว่า “รู้จักปฏิบัติกิจการให้เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง” ที่จะเป็น
 เช่นนี้ได้ก็ต้องเป็นผู้ที่รู้จักเลือกว่า จะปฏิบัติการอย่างไรจึงจะเหมาะสมแก่เวลา
 และที่ให้สมเหตุสมผลจึงจะเป็นประโยชน์ที่สุด อันความคิดในทางการใด ๆ
 ถึงแม้ว่าจะดีปานใดก็ตาม แต่ถ้าใช้ไม่เหมาะสมแก่เวลา คือทำก่อนที่ถึงเวลาอัน
 ควรหรือภายหลังเวลาอันควร ก็อาจที่จะไม่ได้รับผลดีเท่าที่ควรได้รับ หรือกลับ
 กลายเป็นผลร้ายไปก็ได้ เช่นต่างว่าเราคิดจะนำพลเดินไปทางหาดทรายอัน ๑
 ซึ่งเป็นทางลัดตัดไปถึงที่ซึ่งจะเขาชัยแก่ข้าศึกได้ ดังนั้นนับว่าเป็นความคิดอันดี
 โดยแท้ แต่ถ้าต่างว่าทางหาดนั้นพะเนินมีเวลาที่เดินได้สะดวกแต่ในขณะ
 ที่น้ำลงแห้งที่เดียวเท่านั้น ฉะนั้น แม้เราเดินไปในขณะเมื่อน้ำยังมีท้นลงมากพอ
 หรือรั้งรอไปจนน้ำกลับขึ้นเสียใหม่อีกแล้ว ก็คงจะไปไม่ได้ หรือได้ก็แต่โดยต้อง

เสียสัมภาระบ้างดังนี้ นับว่าเลือกเวลาไม่เหมาะ เลยทำการซึ่งแท้จริงเป็นความคิดดีนั้น ไม่ตลอดไปได้ ส่วนการเลือกที่ให้เหมาะก็คล้าย ๆ กัน เช่นจะคิดสร้างบ่อน้อย่างแน่นหนาและเต็มไปด้วยหินก้น ๆ ลงในที่ชายเลน บ่อนซึ่งแท้จริงเป็นของดีที่จะกลับกลายเป็นของที่ใช้ไม่ได้ไป ดังนั้นเป็นต้น

ความรู้เท่าถึงการนี้ จะมีตำหรับตำราหรือครูบาอาจารย์สั่งสอนได้ก็หาไม่ อย่างดีที่สุดที่พอจะศึกษาได้ก็แต่โดยอาศัยความอดสาหภาพเพียรจดจำแบบอย่างของผู้อื่นซึ่งเขาได้ปฏิบัติมาแล้วในเวลาและที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น แต่ที่จะวางใจยึดถืออยู่แต่แบบแผนเท่านั้นก็ไม่ได้ เพราะถ้าหากว่าไปประสบเหตุการณ์ซึ่งมิได้มีอยู่ในแบบแผนแล้ว ก็จะไม่รู้จะทำอย่างไรเสียอีก จึงเป็นอันต้องอาศัยความไหวพริบในตัวเองประกอบด้วย จึงจะเป็นผู้รู้เท่าถึงการอย่างบริบูรณ์

๕. ความซื่อตรงต่อหน้าที่

ข้อนี้เป็นข้อสำคัญสำหรับคนทั่วไปทั้งผู้ใหญ่และผู้เยาว์ และจะเป็นผู้สั่งหรือผู้รับคำสั่งก็เหมือนกัน เมื่อเป็นสิ่งสำคัญเช่นนี้แล้ว ก็เป็นที่น่าปลื้มใจที่สุดที่ทุกคนโดยมากเข้าใจข้อนี้น้อยเต็มที

ถ้าจะถามว่า ความซื่อตรงต่อหน้าที่แปลว่าอะไร บางทีจะได้รับคำตอบต่าง ๆ กันอย่างน่าอัศจรรย์ทีเดียว บางคนก็น่าจะตอบว่า “ไป ออฟฟิศทุกวัน ตรงตามเวลา ไม่ขาดและไม่ช้า” ซึ่งก็ต้องยอมว่าเป็นอันใช้ได้ส่วน ๑ แต่จะต้องขอลงถามต่อไปว่า เมื่อไปถึงออฟฟิศแล้วนั้นไปทำอะไร? ถ้าเพียงแต่ไปนั่งสูบบุหรี่คุยกับเกลอถึงเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ มีนินทานายของตัวเองหรือนินทาคนอื่นเป็นต้น หรืออ่านหนังสือพิมพ์ หรือเขียน “คอรัปชันบนเดสก์” ส่งไปลงหนังสือพิมพ์คำคนเล่น ดังนี้ นับว่าไม่ใช่ซื่อตรงต่อหน้าที่ เพราะที่ออฟฟิศไม่ใช่ที่สำหรับไปนั่งคุยกับเพื่อนหรือสำหรับคำคนเล่น ที่ออฟฟิศเป็นที่สำหรับทำงาน

การ และถ้าไปออฟฟิศไม่ได้ทำงานแล้วก็เท่ากับไม่ได้ไป เพราะฉะนั้นถ้าจะยก
 เหตุการไปออฟฟิศทุกวันเป็นพยานแห่งความซื่อตรงต่อหน้าที่เพียงพอแล้วหาได้ไม่
 ต้องประกอบกับไปทำการงานเป็นประโยชน์โดยตรงตามหน้าที่ด้วยจึงจะใช้ได้

บางคนก็อาจจะตอบว่า “ซื่อตรงต่อหน้าที่ แปลว่าไม่โกงเงินหลวง” ซึ่ง
 นับว่าเป็นคำตอบที่ใช้ได้เหมือนกัน แต่จะรับรองว่าถูกต้องบริบูรณ์ก็ยังไม่ได้อีก
 เพราะเป็นแต่เว้นจากการฉ้อโกงเท่านั้น จะถือได้ว่าได้ทำการอะไรให้เพิ่มขึ้น
 เป็นอันไม่ได้ และถ้าจะถือเอาการเว้นจากโกงเป็นความชอบแล้ว ก็จะมีต้อง
 ถูกลงไปด้วยว่า การโกงนั้นเป็นของปรกติ? จำจะต้องถือเช่นนั้น จึงจะยก
 ความไม่โกงขึ้นเป็นความชอบได้ เพราะการทำความชอบ ต้องแปลว่าทำดี
 ผิดปรกติ ก็อันที่จริงการที่ไม่โกงนั้น เพราะความละอายแก่บาปหรือกลัวบาป
 หรืออย่างต่ำลงไปอีกหน่อย ก็เพราะกลัวติดคุกต่างหาก เพราะฉะนั้นการที่
 รักษาตัวของตัวเองจะเรียกว่าทำความชอบอย่างไร ต้องเรียกแต่ว่าประพฤติดม
 ตัวอยู่เท่านั้น

ถ้าจะตอบให้ดีที่สุดควรตอบว่า “ความซื่อตรงต่อหน้าที่ คือตั้งใจกระทำ
 กิจการซึ่งได้รับมอบให้เป็นหน้าที่ของตนนั้นโดยซื่อสัตย์สุจริต ใช้ความอุตสาห
 วิทยภาพเต็มสติกำลังของตน ด้วยความมุ่งหมายให้กิจการนั้น ๆ บรรลุถึงซึ่ง
 ความสำเร็จโดยอาการอันงดงามที่สุดที่จะพึงมีหนทางจัดไปได้”

ตามที่กล่าวมานี้ คุณก็ไม่สู้จะเป็นการยากเย็นอันใด แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีคน
 อยู่บางคนซึ่งไม่สามารถจะปฏิบัติเช่นนี้ได้ โดยมากมักเป็นเพราะเหตุที่ติราคา
 ตนแพงกว่าที่ผู้อื่นชาติ เช่น เขามอบให้กวาดเฉลียง ถ้าจะตั้งใจกวาดไปให้ดี
 จริง ๆ ก็จะได้ดี แต่นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ กลับเห็นไปเสียว่า ถ้าแม้ได้เลี้ยงชมดก็
 จะดี แล้วก็เลยไปคิดฟุ้งสรวนแค้นในการเลี้ยงชมดซึ่งมีไชน่าที่ ละทิ้งการกวาด
 เฉลียง ซึ่งเป็นหน้าที่ของตนแท้ ๆ นั้นเสีย คราวนี้ต่างว่าย่ายให้ไปทำหน้าที่เลี้ยง
 ชมดตามปรารถนา พอใจๆ? เปล่าเลย โพลไปคิดถึงการรดต้นไม้ ถ้าเปลี่ยนให้

ไปทำการรุดค้นไม้ก็ไหลไปคิดถึงการกวาดกระโถนหรือท่ออะไรต่ออะไรไปอีก
บุคคลที่เป็นเช่นนี้เป็นตัวอย่างอันแท้จริงผู้ไม่เชื่อตรงต่อหน้าที่ เปลืองสมองซึ่ง
เอาไปใช้ในสิ่งซึ่งไม่ใช่กิจของตนเลย ผู้ที่เชื่อตรงต่อหน้าที่แท้จริงแล้ว เมื่อรับ
มอบให้ทำการอะไรก็ต้องตั้งใจตั้งหน้าทำการอันนั้นไปอย่างดีที่สุด ปล่อยให้
เป็นหน้าที่ผู้ใหญ่ว่าวิญญูว่าความสามารถจะเหมาะเพียงเท่านั้นหรือจะพอ
ขยับขะเยื่อนเลื่อนขึ้นทำงานในตำแหน่งที่สูงกว่านั้นขึ้นไป ถ้าผู้ใดประพฤติให้
เชื่อตรงต่อหน้าที่เช่นกล่าวมาแล้วนี้ นับว่าเป็นผู้ควรวางใจให้ทำการในหน้าที่
สำคัญได้ เพราะเชื่อได้ว่าหน้าที่อะไรที่มอบให้ทำคงไม่ละทิ้ง

๖. ความเชื่อตรงต่อคนทั่วไป

ข้อนี้เป็นคุณวิเศษสำคัญอัน ๑ ซึ่งทำให้เป็นที่นิยมแห่งชนทั่วไปเว้นเสีย
แต่คนโง่งจึงจะเห็นเป็นคนโง่งและคนโง่งเห็นเป็นโอกาสสำหรับโง่ง

คนเราไม่ว่าจะเป็นคนสำคัญปานใด ย่อมต้องอาศัยไร้งานถึงผู้อื่นใน
กิจการบางอย่าง จึงมีสุภาษิตโบราณกล่าวไว้ว่า “ป่าพึ่งเสือ เรือพึ่งพาย
นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า”

เมื่อความจำเป็นมีอยู่เช่นนี้แล้ว จึงต้องคำนึงดูว่า จะทำอย่างไรจึงจะได้
ใช้กำลังของผู้อื่นนั้นด้วยความเต็มใจของเขา?

วิธีที่บุคคลเลือกใช้นั้น ย่อมมีต่าง ๆ กัน แล้วแต่สติของตนและผู้ที่
ต้องการจะอาศัยไร้งานถึง

ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ ก็จำหน่ายทรัพย์เป็นสินจ้างหรือเป็นสินบนหรือเป็น
เครื่องล่อใจ หรือเป็นของกำนัล สุดแต่แต่ลักษณะแห่งบุคคลที่ต้องการกำลัง

ถ้าเป็นผู้มีอำนาจ และเป็นคนที่โง่งหน่อย ก็ใช้แต่อำนาจและอาญาบังคับ
ผู้น้อยให้ทำตามใจตน แต่ถ้าฉลาดหน่อยก็ใช้ยศ หรือล่อด้วยเปิดหนทางให้ได้
รับผลประโยชน์พิเศษ

ถ้าเป็นผู้ที่ถือตนว่ามีสติปัญญา ก็ใช้สติปัญญาหลอกลวงโดยอาการต่าง ๆ นี่คือแบบบุคคลจำพวกที่เรียกกันว่า “นักฏการเมือง” (politik) ซึ่งมักใช้วาจาและโหวตลงให้ตายใจ แล้วจึงจะใช้ผู้อื่นเป็นเครื่องมือหรือลงที่สุกที่ “เตี้ย”

ถ้าเป็นผู้ที่น้อย ไม่มีทรัพย์ และอ่อนในความสามารถและต้องการกำลังช่วยเหลือของผู้ใหญ่ ก็มักใช้วิธีสอพลอ ซึ่งตามสมัยใหม่ชอบใช้เรียกกันว่า “ป.จ.” แต่ซึ่งแท้จริงไม่ตรงศัพท์เลย เพราะการประจบอาจจะกระทำได้โดยความตั้งใจที่ตรง คือตั้งใจเพียงแสดงความอ่อนน้อมยอมอยู่ในถ้อยคำหรือให้ใช้สรวล เพราะความภักดีฉันข้ากับเจ้า บ่าวกับนาย บุตรกับบิดามารดา หรือศิษย์กับครู ดังนี้ จะปรับเอาเป็นความชั่วร้ายอย่างไร เป็นของธรรมดาต่างหาก แต่ส่วนการสอพลอนั้น มีความมุ่งหมายชั่วเป็นพื้นอยู่คือรู้แล้วว่าความสามารถของตนย่อมน้อย จึงเอปากหวานเข้าแทนเพื่อช่วยพาตนไปสู่ที่ซึ่งตนมีอาจจะถึงได้โดยอาศัยความสามารถของตนโดยลำพัง เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้แล้ว ผู้ที่ได้ดีเพราะสอพลอนั้น จะได้ดียั่งยืนอยู่ก็หาไม่ได้ เพราะเมื่อความสามารถไม่พอแก่หน้าที่แล้ว ก็คงจะทำการไปไม่ตลอดเป็นแน่แท้ ส่วนผู้ที่มักบ่นติเตียนคนสอพลอนั้น บางคนก็บ่นเพราะเกลียดชังคนที่ไม่ซื่อตรงจริง ๆ แต่ถ้าคำนับนั้นมีอยู่ว่า “เราเองมันสู้เขาไม่ได้ เพราะเราไม่รู้จัก ป.จ.” เช่นนี้ไซ้ ต้องเข้าใจได้ทีเดียวว่า บ่นเพราะความอิจฉา และถ้าต้องอิจฉาแล้ว ก็แปลว่าขาดความเชื่อถือในความสามารถของตนเองเสียแล้ว จึงรู้สึกตนว่าแพ้เปรียบคนสอพลอซึ่งดีแต่พูดเท่านั้น ก็เป็นอันว่าตนเองก็คงดีแต่พูดเท่านั้นเหมือนกัน และที่แค้นเคืองก็เพราะตนเองไม่มีโอกาสที่จะสอพลอได้บ้างเท่านั้น ผู้ที่มีความสามารถจริง เป็นคนดีจริงอย่างบริบูรณ์อยู่แล้ว ไม่ต้องวิตก อย่างไร ๆ ก็คงต้องมีผู้แต่เห็นความดี เพราะฉะนั้นการบ่นอิจฉาอิจฉาพวกสอพลอก็ไม่เป็นการจำเป็นอะไรเลย

ที่จริงหนทางที่ดีที่สุดที่จะดำเนินไปเพื่อให้เป็นที่นิยมแก่คนทั้งหลายมีอยู่ คือความประพฤติที่ตรงต่อคนทั่วไป รักษาตนให้เป็นคนควรเขาทั้งหลายจะเชื่อถือได้ โดยรักษาวาจาสัตย์ พูดอะไรเป็นนั้น ไม่เหินหันเปลี่ยนแปลงคำพูดไปเพื่อความสดวกเฉพาะครั้ง ๑ คราว ๑ ไม่คิดเอาเปรียบใครโดยอาการอื่น เขาจะขันแข่งไม่ได้ ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่หาดีใส่ตัวหาชั่วใส่เขา เมื่อผู้ใดมีไมตรีต่อก็ตอบแทนด้วยไมตรีโดยสม่ำเสมอ ไม่ใช้ความรักใคร่ไมตรีซึ่งผู้อื่นมีแก่เรานั้นเพื่อเป็นเครื่องประหารเขาเองหรือใครๆ ทั้งสิ้น

ความประพฤติที่ตรงต่อคนทั่วไปเช่นนี้ ปราชญ์ทุกชาติทุกภาษาย่อมยกย่องว่าเป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งเป็นลักษณะแห่งผู้เป็นใหญ่แท้จริง และถึงผู้ที่ยังอยู่ในตำแหน่งผู้น้อย ถ้าประพฤติได้เช่นนี้ก็ย่อมจะเป็นศรีแก่ตน ทำให้คนนิยมรักใคร่และให้ผู้ใหญ่เมตตากรุณาเป็นอันมากเหมือนกัน

๗. ความรู้จักนิตยคน

ข้อนี้เป็นของสำคัญสำหรับผู้ที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติกิจการติดต่อกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย

ถ้าเป็นผู้น้อย เป็นหน้าที่จะต้องศึกษาและสังเกตให้รู้นิสัยของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน ต้องรู้ว่าการคิดความเห็นเป็นอย่างใด ชอบทำการงานอย่างไร ชอบหรือชังอะไร เมื่อทราบแล้วก็อาจที่จะวางความประพฤติและทางการงานของตนเองให้ต้องตามอัธยาศัยของผู้ใหญ่นั้นได้ ที่แนะนำเช่นนี้ไม่ใช่แปลว่าให้สอพลอ เป็นแต่ให้ผ่อนผันให้เป็นการสดวกที่สุดแก่การเท่านั้น การที่สอพลอนั้นไม่จำเป็นเลย แต่การที่จะอดติกระด้างกระเดื่องเพื่อแสดงความฉลาดหรือสามารถของตนเองก็ไม่จำเป็นเหมือนกัน และหาใช่หนทางที่ปราชญ์สรรเสริญไม่ ตรงกันข้ามปราชญ์ย่อมสรรเสริญผู้ที่รู้จักเจียมตัว จึงได้จัดเอา “มัทพ” เข้าไว้เป็นธรรมอัน ๑ ในธรรมทั้ง ๑๐ ซึ่งพระเจ้า

แผ่นดินจะต้องทรงปฏิบัติเป็นนิตย์ ผู้ที่รู้จักอ่อนน้อมยอมเป็นที่รักใคร่และเมตตาแก่ผู้ใหญ่ และถ้าประพฤติดนเป็นคนอ่อนน้อมอยู่โดยปรกติแล้ว ถึงว่าจะพูดจาตักทันทักท้วงผู้ใหญ่นำในทางที่ถูก ผู้ใหญ่ก็โกรธไม่ได้เลย

ถ้าคนเป็นผู้ใหญ่ มีหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาคนมาก ๆ การรู้จักนียสคนก็ยังเป็นการจำเป็นยิ่งขึ้น เพราะคนเราไม่ใช่ผู้่งแพะผู้่งแกะ ซึ่งจะต้อนไปได้โดยใช้ร้อง “ฮุย ๆ” หรือเอาไม้ไล่ตี บางคนก็ชอบชู้ บางคนก็ชอบปลอบ เพราะฉะนั้นจะใช้แต่ชู้อย่างเดียวหรือยออย่างเดียวหาได้ไม

นียสของคนต่างชาติก็มีต่างกัน เพราะฉะนั้นจะใช้บังคับบัญชาด้วยแบบแผนอย่างเดียวกันทั้งหมดหาเหมาะไม คนสมัยใหม่มักหลงในข้อนี้อยู่เป็นอันมาก และมักพอใจเอาแบบอย่างของต่างประเทศมาใช้ในการบังคับบัญชาคนไทย ตามที่เป็นมาแล้วและยังเป็นอย่างอยู่เป็นอันมาก ข้างฝ่ายทหารมักเฉียงไปข้างแบบเยอรมัน คือคิดจะเอาแต่อำนาจบังคับตะบมไปเพราะครุฑทหารบกเป็นเยอรมัน แต่คนไทยเรามีนิสัยติดกับคนเยอรมันจึงไม่ชอบการถูกบังคับอย่างนั้น ชอบให้เอาใจบ้าง พูดกันดี ๆ บ้าง ไม่ต้องดูอื่นไกล ดูแต่บ่าวในบ้านก็พอแล้ว บ่าวไทย ๆ เราารู้สึกตนว่าเป็นเพื่อนกับนายมากกว่าบ่าวฝรั่งเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นจึงหาคนไทยยอมเป็นลูกจ้างฝรั่งได้ยาก ก็แต่บ่าวในบ้านยังเห็นตัวเกือบเท่ากับนายเสียแล้วฉนี้ พลทหารหรือจะยอมเห็นตัวเลวกว่านายทหาร ถ้าจะว่าไปด้วยชาติกำเนิด นายทหารหลายคนก็มีได้มีตระกูลสูงกว่าพลทหารเลย ที่ดีกว่าก็แต่ในสวนวิชาซึ่งได้เรียนรู้มากกว่ากันเท่านั้น ความรู้สึกเช่นนี้ ย่อมมีอยู่เป็นแน่นอนในใจแห่งคนไทยโดยมาก สมด้วยพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงไว้เป็นคำโคลงว่า

๑ ผู้คนกำเนิดคล้าย	คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ	แมกบ้าง
ความรู้จาเรียนทัน	กันหมด
ยกแต่ชั่วดีกระต่าง	อ่อนแก่ฤๅไหว

เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้ ทางที่ดีที่สุดที่ผู้บังคับบัญชาทหารจะทำได้คือ ต้องแสดงตนเป็นเพื่อนทหารและเป็นข้าราชการด้วยกันกับพลทหาร มีหน้าที่จะต้องทำการหาอาไศรยซึ่งกันและกัน ต่างกันแต่ด้วยตำแหน่งหน้าที่ คือน่าที่นายทหารจะต้องใช้วิชาความรู้เพื่อนำพลไปสู่ที่ชัยชนะ น่าน้ำที่พลต้องตามไป และตั้งใจต่อสู้ราชศัตรูจนสุดกำลัง เพื่อหวังเอาชัยชนะ เมื่อต้องหาไศรยซึ่งกันและกันอยู่เช่นนี้ การที่จะให้มีข้อบาดหมางหรือเกลียดชังซึ่งกันและกันหาควรไม่

แต่การที่จะใช้ความอดุ้มจนเกินไป ตามใจผู้น้อยทุกประการไปก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน ผู้ที่ใช้ความอดุ้มมักเข้าใจว่าถ้าทำเช่นนั้นคนจะรักใคร่มาก แท้จริงกลับกลายเป็นทำให้คนดูถูกและไม่ยำเกรง และเมื่อถึงเวลาที่จะบังคับจริง ๆ จัง ๆ บ้างก็เลยบังคับไม่ได้

การอดุ้มมีอยู่ในหมู่พลเรือนมากกว่าทหาร เพราะในทางการพลเรือนได้อังกฤษเป็นครูเป็นพื้น และวิธีบังคับบัญชาการพลเรือนของอังกฤษเขาใช้วิธีตามใจผู้น้อยมากอยู่ แต่ที่จริงของเราออกจะตามใจเกินไปเสียอีก จนการทำงานอะไร ๆ แทบจะสำเร็จเด็ดขาดอยู่ที่ผู้น้อยทั้งสิ้น ผู้ใหญ่อยู่ข้างจะเกรงใจผู้น้อยมาก คอยแต่เงี้ยวฟูฟังผู้น้อยอยู่เสมอ ข้อนี้เอง ทำให้ผู้น้อยได้ใจ เมื่อผู้ใหญ่สั่งหรือวางการอะไรที่ไม่พอใจแล้ว ก็ขอมินทาวาให้ หรือร้ายกว่านั้นเขียนหนังสือ “คอร์เรสปอนเดนซ์” ส่งไปลงพิมพ์ไว้ในหนังสือพิมพ์ หรืออย่างเลวที่สุดถึงบัตรสนเท่ห์ว่าให้คือ ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นของที่เสียวินัยและแบบแผนในราชการทั้งสิ้น และเสื่อมเสียอำนาจและเกียรติยศของราชการ เปิดช่องให้ผู้อื่นเย้ยหยันหรือดูถูกได้ ทั้งทำให้เขาติเตียนได้ว่าไทยเราช่างไม่มีความปรองดองในหมู่กันเองเสียเลย

การที่ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้น้อยละเลงใจเข้าใจน่าน้ำที่ของตนผิดได้ถึงปานนี้ ก็เพราะผู้ใหญ่ได้ใช้วิธีอดุ้มเกินไปนั้นมาเสียช้านานแล้ว ถ้าได้ใช้การรักษาวินัยเสียบ้างตั้งแต่แรกแล้วก็จะไม่เป็นไปได้ถึงเพียงนี้ นี่ได้ไปถือเอา

ธรรมเนียมอังกฤษซึ่งเหมาะแก่นิสัยอังกฤษมาใช้กับคนไทยซึ่งไม่เหมาะสมกับ นิสัยไทย จึงได้ไม่เรียบร้อย การยอมให้คนต่างคนมีความเห็นส่วนตัวได้นั้น เหมาะสำหรับนิสัยอังกฤษ เพราะเขาเป็นผู้ที่รู้จักกาลเทศะ ดังจะแสดงให้เห็น ปรากฏได้ คือในขณะที่เมื่อบ้านเมืองเขาสงบศึก เขาแบ่งปัน ๔ คณะ ต่างฝ่ายต่างกล่าวโทษและว่ากันต่าง ๆ แต่พอเมื่อเกิดสงครามขึ้นแล้วสิ เขา ทั้งความแค้นแค้นกันได้หมดรวกับปลิดทิ้ง ในเวลานี้ไม่มีก๊ก ไม่มีคณะ มีแต่ชาติอังกฤษ ซึ่งคิดตรงกันหมด ส่วนไทยเรามีนิสัยผิดกับอังกฤษ คิดเห็น ไม่ได้อย่างเดียวกัน และเข้าใจไม่ได้ว่าการที่ดั่งเถียงกันนั้นเขากระทำแต่เมื่อ เป็นเวลาว่าง เข้าใจว่าเมื่อยอมให้แบ่งกันเป็นก๊กเป็นพวกแล้ว ก็แปลว่าปัน อันแบ่งกันอยู่เช่นนั้นตลอดเวลา และถึงแม้ชาติไทยเราจะได้ที่คับแค้นปานใด ก็คงจะยังอนุญาตให้ไทยต่อไทยเชื่อกันกันได้ตามอำเภอใจบุคคลทั้งสิ้น เมื่อ ความเข้าใจผิดนี้ได้เช่นนี้แล้ว ก็เป็นเรื่องแสดงให้เห็นชัดอยู่ว่า การกระเน นิสัยคนผิดอาจที่จะให้ผลร้ายได้เป็นอันมาก

เหตุนี้หวังใจว่า ต่อไปเบื้องหน้าผู้ที่ไม่น่าที่บังคับบัญชา ทั้งฝ่ายทหาร พลเรือน จะเข้าใจในทางสังเกตและรู้จักนิสัยคนให้ดียิ่งขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว เพราะเวลานี้ถึงเวลาแล้วที่จะรู้สึกโดยทั่วกันว่า เมืองเราคงอยู่ในที่ลำบาก ยากยิ่งกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก จะปล่อยตามบุญตามกรรมไปเช่นแต่ก่อนหาได้ไม่

๘. ความรู้จักผ่อนผัน

ข้อนี้ก็เป็นอย่างสำคัญอัน ๑ ซึ่งปฏิบัติให้เหมาะได้ยากกว่าที่คาดหมาย เพราะฉะนั้นจึงมีผู้ที่ปฏิบัติให้ดีจริง ๆ ได้น้อย

คนโดยมากที่ไม่น่าที่บังคับบัญชาคน ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนมักเข้าใจ คำว่าผ่อนผันนี้ผิดกันอยู่เป็น ๒ จำพวก คือจำพวก ๑ เห็นว่าการผ่อนผัน เป็นสิ่งซึ่งจะทำให้เสียระเบียบทางการไป จึงไม่ยอมผ่อนผันเลย และแปล

คำผอนผันว่า “เหลวไหล” เสียทีเดียว อีกจำพวก ๑ เห็นว่าการใด ๆ ทั้งปวง ควรจะคิดถึงความสะดวกแก่ตัวเองและบุคคลในบังคับบัญชาของตนเป็นที่ตั้ง จึงยอมผอนผันไปเสียทุกอย่างจนเสียทั้งวินัยทั้งแบบแผนและหลักของการ ที่เดียวก็มี ทั้ง ๒ จำพวกนี้เข้าใจผิดทั้ง ๒ จำพวก

จำพวกที่ ๑ ซึ่งอ้างตนว่าเป็นคนเคร่งในทางรักษาระเบียบแบบแผนนั้น แท้จริงถ้าใครตรองดูสักหน่อย คงจะต้องแลเห็นได้ว่า การที่ไม่ผอนผันเสียเลยนั้น บางคราวอาจทำให้คนได้ผลหย่อนไป หรือถึงแก่เสียการทีเดียวก็ได้ ดูแต่เกรตริงสิ การที่แกตั้งสัตย์ปฏิญาณไว้ว่าจะเดินให้ตรงเสมอไม่เลี้ยวเลยนั้น ที่จริงความตั้งใจของแกก็ดี แต่เพราะแกไม่ยอมผอนผันเลย พอแกเดินไปเจอระ คันตาลขวางอยู่กลางทาง และคันตาลมันก็ไม่หลีกทางให้แก แกก็ปั่นขึ้นไป จนต้องไปโหนโถงเตงเปลงอยู่ และในที่สุดก็ลงไม่ได้ ก็เป็นเหตุให้ควาน ข้างต้องเสียข้างไปตัว ๑ และคนหัวล้านต้องตายถึง ๔ คน เพราะตาเกรตริง แกคือไม่ยอมหลีกคันตาลคันเดียวไม่ใช่ฤา? การที่แกจะเดินหลีกคันตาลไป คันเดียวเท่านั้นไม่เห็นจะเป็นการเสียหายมากมายอะไรเลย เพราะถ้ายัง คงปราถนาจะเดินตรงไปอีกก็ยังไม่ไปได้ การที่แกไม่ยอมหลีกจึงต้องตัดสินใจว่าแก คือไม่เป็นเรื่องเลย เรื่องนิทานเกรตริงนี้เป็นตัวอย่างอันดีแก่ผู้ที่ไม่ยอมผอนผัน และควรคนที่อดทนอยู่ว่าเป็นคนถือระเบียบเคร่งนั้นจะกำหนดจดจำใส่ใจ ไว้บ้างจะดีกระมัง

หรือว่าจะเห็นเรื่องนิทานเกรตริงเป็นเรื่องเขาแต่งเล่น จะไม่พอใจถือเอา เป็นตัวอย่าง ก็ขอให้ลองนึกดูถึงทางการงานจริง ๆ บ้างก็ได้ เช่นในตำรา ยุทธวิธีมีกำหนดไว้ว่า ในเวลาที่ยกเข้าโจมตีข้าศึกให้แนวรบขยายแฉวงระยะ ห่างจากกันเท่านั้น ๆ ก็ถ้าต่างว่าที่มันไม่มีพอจะขยาย หรือถ้าขยายแล้ว จะไม่มีที่กำบังตัวทหาร จะไม่ผอนผันบ้างทหารมีถูกปืนตายเปล่าหมดฤา?

ข้างฝ่ายจำพวกที่ ๒ ซึ่งเห็นความผอนผันเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่น นั้น ก็เหมือนคนซื้อลาในเรื่องนิทานเอสปรกณัม ซึ่งเล่าเรื่องไว้ว่า ชายผู้ ๑

ไปซื้อลามาได้แล้ว ให้ลูกชายขึ้นขี่ลาเดินไปบ้าน พบคนเดินสวนทางไปเขาพูดกันว่า “ดูแน่ เด็กออกโตแล้วขึ้นขี่ลา ปล่อยให้พ่อต้องเดินเหนื่อยอยู่ได้” พ่อก็ไล่ให้ลูกลงแล้วตัวขึ้นขี่ลาเอง พบคนสวนไปอีกเขาพูดกันว่า “ดูแน คำนั่นใจดำจริง ๆ ปล่อยให้เด็กเดินไปได้ แกขี่ลาเสียคนเดียว” พ่อก็เรียกให้ลูกขึ้นขี่ลาค้าง จงไปพบคนเดินสวนไปอีก เขาพูดว่า “ดูแน่ คนอะไรไม่รู้ ช่างไม่รู้จักรูณาแกสัตว์เลย ลาตัวนี้คนเดียวมันขึ้นขี่อยู่ได้เป็น ๒ คน” ทั้งพ่อทั้งลูกเลยลงจากหลังลา ช่วยกันหามลาไปบ้าน พอถึงบ้านคนเขาก็หัวเราะกันครืนร้องว่า “แน่, ดูอ้ายบ้าคุณี่สิ เอาลาเป็นนาย” เรื่องนี้พอจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นได้ว่า การผ่อนผันตะบันไปนั้น ไม่มีผลติดอันใด และในที่สุดก็มีแต่จะถูกเขาหัวเราะเยาะให้เท่านั้น

๔. ความมีหลักฐาน

ข้อนี้ไปข้อซึ่งไม่น่าจะเข้าใจยาก แต่ดูก็มีคนเข้าใจน้อย หรือจะเป็นเพราะไม่มีใครจะได้สนใจใคร่ตรองนักก็อาจจะเป็นไปได้ แท้จริงความมีหลักฐานเป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งจะเป็เครื่องช่วยบุคคลให้ได้รับตำแหน่งน่าที่อันมีความรับผิดชอบ และเมื่อได้รับแล้วจะเป็นเครื่องช่วยให้ได้มั่นคงอยู่ในตำแหน่งนั้นต่อไปอีกด้วย

คำว่ามีหลักฐานนี้คืออะไร?

บ้างก็แปลกันว่ามีเชื้อชาติสกุลสูง บ้างก็แปลกันว่ามีทรัพย์สินสมบัติบริบูรณ์ บ้างก็ว่ามีวิชาความรู้พอที่จะเลี้ยงตัวได้

ก็ถ้าเช่นนั้นผู้ใดที่พะเนินบกพร่องในสถานนั้น ๆ มิเป็นอันไม่มีที่หวังได้เลย หรือว่าจะเป็นผู้มีหลักฐาน? ไม่ใช่เช่นนั้นเลย จริงอยู่ชาติสกุล ทรัพย์สินสมบัติ และวิชา เปนแต่เครื่องประกอบ เปนอติเรกलग และผู้ที่มิชาติสกุลสูง หรือ

ผู้มีทรัพย์สินมรดก หรือมีวิชา แต่ถ้าไม่มีหลักฐานมั่นคงจริงๆ แล้ว ก็อาจที่จะต้องตกต่ำหรือถึงแก่ความพินาศได้

ถ้าเช่นนั้นหลักฐานคืออะไรเล่า? ตอบได้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้:-

(๑) มีบ้านเป็นสำนักมั่นคง คือไม่ใช่เที่ยวเกเรเกสแอบนอนซุก ๆ ซอก ๆ หรือเปลี่ยนย้ายจากที่โน้นไปที่นี่เป็นปกติเลย บ้านที่เป็นสำนักนั้น ถึงแม้ตนจะมีได้เป็นเจ้าของที่ไม่เป็นข้อเสื่อมเสียเกียรติยศอันใด จะอาไศรยอยู่กับบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่หรือมุลนายอะไรก็ตาม แต่ต้องอยู่ให้เป็นที่เป็นที่ทางพอเมื่อมีความจำเป็นบังเกิดขึ้นก็ให้เขาตามพบปะแล้ว ถ้าไปเที่ยวระเห่ระหนอยู่แห่งโน้นบ้างแห่งนี้บ้าง ถึงแม้ว่าจะคุยว่าเปนโสศกแต่ตนไม่มีใครเป็นนายที่จริง แต่ต้องไม่ลืมว่า พวกคนจรจัดที่มันไปเที่ยวนอนอาไศรยศาลาวัด มันก็เปนโสศกแก่ตนเหมือนกัน แต่ใครจะเรียกมันว่าเปนคนมีหลักฐานบ้างฤ?

(๒) มีครอบครัวอันมั่นคง คือมีภรรยาเปนเนื้อเป็นตัว ซึ่งจะออกหน้าออกตาไปวัดไปวาได้ ไม่ใช่หาหญิงแพศยามาเลี้ยงไว้สำหรับความพอใจชั่วคราวและไม่ใช้มีเมียแต่ด้วยความมุ่งหมายจะบอกลอกเอาทรัพย์สินมรดกของหญิงแล้ว และทิ้งไปหาใหม่ การมีเมียไม่ควรที่จะเห็นเปนของง่าย ๆ หรือของสำหรับความพอใจชั่วคราว ควรคิดหาผู้ที่จะได้เป็นคู่ชีวิต และฝากเย้าเฝ้าเรือนเปนหูเป็นตาแทนตัวในเมื่อตัวต้องไปทำการงาน ดังนั้นจึงจะเรียกว่ามีครอบครัวเป็นหลักฐาน ผู้ที่มีภรรยาเป็นหลักฐานย่อมเป็นศรีแก่ตัวและเป็นที่น่าไว้วางใจ เพราะอย่างไร ๆ ก็จำเป็นต้องนึกถึงบุตรภรรยาออกจากตนเองจะประพาศิเลเหลวไหลไปก็ไม่สู้ถนัด แต่ผู้ที่มิมีเมียไม่เปนหลักฐานย่อมมีแต่หนทางที่จะพากันไปสู่ความพินาศฉิบหาย จึงไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ

(๓) ตั้งตนไว้ในที่ชอบ คือไม่ประพฤติเป็นคนล้ามละเทเหมาสุบผีนินเล้าหรือเป็นคนนั่งเล่นเบี้ยและเล่นผู้หญิง ซึ่งล้วนเปนอบายมุขบ่อเกิด

แห่งความพินาศฉิบหายทั้งสิ้น ผู้ที่ประพฤติเปนนักเลงต่าง ๆ มักพอใจอ้างว่า
เขาอย่างฝรั่ง แต่จะต้องถามว่าฝรั่งอะไร? เพราะฝรั่งมิใช่จะดีทั้งหมดก็หาไม่ได้
ถ้าฝรั่งเป็นคนดีทั้งหมดแล้ว ที่เมืองฝรั่งคงไม่ต้องมีคุกมีตราง แต่นี่คุกตรางก็
มีอยู่บริบูรณ์ทุกแห่งและไม่ใช่อยู่ว่างเปล่าด้วย มีนักโทษเต็ม ๆ ไปทุกแห่ง
ถ้าใครเข้าใจว่าการอ้างว่าเขาอย่างฝรั่งเป็นเครื่องแก้ตัวพอแล้วสำหรับจะ
ประพฤติสำมะเลเทเมา ก็นับว่าเข้าใจผิด ไม่เชื่อตามฝรั่งดี ๆ เขาอุเบก

ยกมากล่าวแต่โดยย่อพอเป็นสังเขปเท่านั้น ก็เพียงพอแล้ว และถ้า
ใคร่ตรงต่อไปสักนิดหน่อยก็จะเข้าใจว่าความมีหลักฐานนั้นคืออะไร และจะ
แลเห็นได้ว่าแท้จริงทุก ๆ คนมีโอกาศเท่า ๆ กันที่จะกระทำตนให้เป็นผู้มี
หลักฐาน แต่ถ้าใครไม่ถือเอาโอกาศอันนั้นแล้ว แม้จะต้องเสียเปรียบผู้ที่เขา
ได้พยายามแล้วจะโทษใครไม่ได้เลยนอกจากตนเอง

๑๐. ความจงรักภักดี

นี้เป็นคุณพิเศษ อัน ๑ ซึ่งได้มีผู้อธิบายมามากแล้วเป็นอนเอกประการ และ
ด้วยนัยต่าง ๆ นา ๆ เพราะฉะนั้นในที่นี้ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวให้ยืดยาว และ
ถ้าจะกล่าวให้ยืดยาวไปก็คงจะต้องซ้ำข้อความที่ใคร ๆ ได้กล่าวมาแล้วบ้าง
แต่ครั้นจะไม่กล่าวถึงเสียทีเดียวก็จะเป็นการบกพร่องไป เพราะความจงรัก
ภักดีย่อมเป็นคุณพิเศษอัน ๑ ซึ่งพึงแสดงในตัวของบุคคลที่จะได้รับมอบให้กระทำ
การในหน้าที่ไม่ว่าใหญ่หรือน้อย และถ้ายิ่งเป็นผู้ที่ต้องกระทำการในหน้าที่ผู้บังคับ
บัญชาคนแล้วก็ยิ่งเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งขึ้น

ความจงรักภักดีแปลว่าอะไร?

แปลว่า “ความยอมสละตนเพื่อประโยชน์แห่งท่าน” คือถึงแม้ว่าตน
จะต้องได้รับความเดือดร้อนรำคาญ ตระกำลำบาก หรือจนถึงต้องสิ้นชีวิต
เป็นที่สุด ก็ยอมได้ทั้งสิ้น เพื่อบู่มประโยชน์อันแท้จริงให้มิแก่ชาติ ศาสนา และ
พระมหากษัตริย์

ผู้ที่จะยอมเสียสละเช่นนี้ได้โดยมิได้รู้สึกเสียตายเลย ต้องเป็นผู้ที่ถึงแล้ว ซึ่งความรุ่งเรืองชั้นสูง จึงจะเข้าใจซึ้งทราบวาตนของคนนั้น แท้จริงเปรียบเหมือนประมาณู ผงก้อนเล็กนิดเดียว ซึ่งเป็นส่วน ๑ แห่งภูเขายักษ์ใหญ่ อันเราสมมุตินามเรียกว่า ชาติ และถ้าชาติของเราแตกสลายไปเสียแล้ว ตัวเราผู้เป็นผงก้อนเดียวนั้นก็จะต้องล่องลอยตามลมไป สุกแต่แต่ลมจะหอบไปทางไหนเมื่อเข้าใจเช่นนี้โดยแน่ชัดแล้ว จึงจะเข้าใจได้ว่า แท้จริงราคาของคนนั้นที่มีอยู่แม้แต่เล็กน้อยปานใด ก็เพราะอาไศรยเหตุที่ยังคงเป็นส่วน ๑ แห่งชาติ ซึ่งยังเป็นเอกราชไม่ต้องเป็นข้าใครอยู่เท่านั้น และเพื่อเหตุฉนี้ ผู้ที่เข้าใจจริงแล้วจึงไม่รู้สึกเลยว่าการเสียสละส่วนตัวใด ๆ จะเป็นข้อควรเป็นห่วงห่วงเห่นนี้เป็นความจงรักภักดีแท้จริง

และความจงรักภักดีแท้จริงนี้เอง คือความรักชาติ ซึ่งคนไทยสมัยใหม่พอใจพูดอยู่จนติดปาก แต่ซึ่งหาผู้เข้าใจซึ้งทราบจริงได้น้อยนัก

ข้อความแสดงคุณวิเศษ ๑๐ ประการ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้กล่าวมาแล้วโดยย่อพอเป็นเครื่องเตือนใจผู้ที่ตั้งหน้าจะทำการให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองโดยแท้จริง ไม่ใช่รักชาติแต่ปาก

หวังใจว่าข้อความที่แสดงมาแล้วนี้ จะพอแสดงให้เห็นว่าแท้จริงผู้ที่จะเป็นใหญ่หรือมีตำแหน่งหน้าที่มั่นคงจริงแล้ว จะอาไศรยแต่ความรู้วิชาอย่างเดียวเท่านั้นหาพอไม่ และเพราะเหตุที่มีผู้มักเข้าใจผิดในข้อนี้ จึงมีผู้ที่ต้องรับความไม่พอใจอยู่บ้าง แต่ถ้าแม้ผู้อ่านหนังสือนี้ใช้วิจารณญาณไตร่ตรองดูให้ดีแล้ว หวังใจว่าจะเห็นจริงด้วยตามความเห็นที่ได้แสดงมาข้างบนนี้ และเมื่อเข้าใจแล้วหวังใจว่าจะช่วยกันเพาะความเห็นในทางที่ถูกที่ควรขึ้นบ้าง เชื่อว่าคงจะเป็นคุณประโยชน์แก่เราแลท่านทั้งหลาย ผู้มีความมุ่งดีต่อชาติไทยอยู่ด้วยกันทุกคนนั้น เป็นแน่แท้ ฆะ

(พระบรมนามาภิธิย) วชิราวุธ ป.ร. สยามจันทร์

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๗